

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNING MUSIQIY VA O'YIN FAOLIYATI ORQALI IJODIY QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH

Tashmuradova Xalima Alaberdiyevna

Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada, musiqaning bola ijodiy faoliyatiga ta'siri ta'sir etishi bilan birgalikda, ilk yoshda va bolalik davrida musiqani his etishi va unga bo'lgan munosabatidagi estetik, axloqiy, aqliy, jismoniy tarbiyaviy jarayonlar musiqiy-nazariy jihatdan ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: musiqa, badiiy did, bolalar, tovush, musiqiy o'yin, musiqa uquvi, ritmik harakatlar, raqs, musiqiy did, estitika.

Sivilizatsiya taraqqiyoti o'ta iqtidorli insonlarga bog'liqligiga hech kim shubha qilmaydi. Butun sayyoramizning turmush sharoiti va kelajagini yaxshilashga bo'lgan eng katta umidlar ijodiy fikrlaydigan yoshlar bilan bog'liq bo'lishiga qaramay, bolalikda ular odatda «ochilish» va o'zlarining individualligini ko'rsatishga yo'l qo'yilmaydi. Biroq, bu har doim ham shaxs uchun ham, butun jamiyat uchun ham fojiali emas. Ijodiy samaradorlikka hissa qo'shadigan xarakter xususiyatlarini ancha erta aniqlash mumkin. Ota-onalar ularning rivojlanishiga e'tibor berishlari kerak. Ijodiy qobiliyatli bola odatda ota-onalar tomonidan erta tan olinadi va ko'pincha «g'alati» sifatida tavsiflanadi. Bunday bolalarning bilimiga bo'lgan cheksiz tashnaligi va cheksiz qiziquvchanligi ko'pincha kattalarni bezovta qiladi va ijtimoiy jihatdan ko'proq moslashgan bolalarni qizarib yuboradi. Bolaning xatti-harakati qanchalik baquvvat va noan'anaviy bo'lsa, ota-onalar va boshqa oila a'zolari uni qo'rqitishlari va cheklashlari ehtimoli shunchalik yuqori bo'ladi. Torrance, ijodkorlikni o'lchash tizimini yaratuvchisi, irsiy potentsial emasligini xabar qiladi. eng muhim ko'rsatkich kelajakdagi ijodiy mahsuldorlik.

Bolalar uchun musiqa – bu zavqli hayot dunyosi. Ular hayotini musiqa san'atisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Buning uchun ularga bunday dunyo eshigini keng ochib berish, ularda musiqani idrok etish, tinglash va unga emotsional munosabat bildirish qobiliyatini rivojlantirish zarur. Aks holda musiqa o'zining tarbiyaviy vazifasini bajara olmaydi.

Musiqa – bir oylik bolaga ham ta'sir etuvchi san'atdir. Musiqa bolaga bevosita emotsional ta'sir etib, unga javoban dastlabki xatti-harakatlar qilishi, keyinchalik asosiy musiqiy qobiliyatlarini shakllantirish uchun zamin yaratadi. Ushbu yo'nalishda bolaning rivojlanishi muvoffaqiyatli kechishi uchun musiqa tarbiyasi ishini amalga oshirishda musiqa va bolalarning yosh xususiyatlarini hisobga olish lozim.

Musiqa tarbiyasining mazmuni bola tug‘ilishidan uch yoshigacha bo‘lgan davrda uni har xil musiqa faoliyat turlariga jalb etish, musiqa san‘atiga bo‘lgan qiziqish va e‘tiborini shakllantirish, ayrim ijrochilik malakalarini tarkib toptirishdan iborat.

Ilk yoshdagi bolakay musiqani atrofdagi boshqa tovush, shovqinlardan ajrata oladi. U o‘z diqqatini yangrayotgan kuyga qaratib, ma’lum bir vaqt ichida to‘xtab qoladi, uni tinglab, kulib, guvillab, ayrim harakatlari bilan unga javob qaytaradi, kuchli hayajonlanish yuzaga keladi. Kattaroq yoshdagi bolalar ayrim voqeiliklar o‘rtasidagi aloqadorlikni anglab yetish, oddiy umumlashtirish qobiliyati – masalan, musiqa xarakterini aniqlash, ijro etilayotgan asarning belgilariga qarab, u quvnoq, bayramona, og‘ir yoki qayg‘uli ekanligini ayta olish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ular qo‘yilayotgan talablar: turli xil xarakterdagi qo‘shiqlarni qanday kuylash, og‘ir kuy yoki quvnoq qo‘shiqqa qanday harakat qilish kerakligini yaxshi tushunadilar. Shuningdek, musiqaga bo‘lgan qiziqishlari ortadi: u yoki bu faoliyat turi, musiqa janriga moyillik bildiradilar. Olti-yetti yoshli bolalarda badiiy did – musiqa asari va uni ijrosiga baho berish qobiliyatini kuzatish mumkin. Ushbu yoshdagi bolaning ovozi jarangdor, egiluvchan bo‘lib, u qo‘shiq ayta oladi.

Bolalarda ovoz diapozoni tenglashib, vokal intonatsiyasi turg‘unlashadi. To‘rt yoshli bolalar doim kattalar yordamiga muhtoj bo‘lsalar, muntazam o‘rganish natijasida ko‘pchilik olti yoshli bolalar esa jo‘rsiz kuylay oladilar. Musiqa mashg‘ulotlari jarayonida bolalarning xatti-harakatlari o‘quv va ijodiy topshiriqlarni bajarishga qaratiladi. Ular ijro malakalarini o‘zlashtirib, o‘zlari o‘ylab topgan ohanglarni improvizatsiya qiladilar.

Raqis ijro etganda o‘ziga xos har xil harakatlar, musiqiy-harakatli o‘yinlar bajarishga harakat qiladilar. Estetik, axloqiy, aqliy, jismoniy tarbiyalarni birga qo‘shib olib borish, ular o‘rtasida o‘zaro aloqadorlikni o‘rnatish orqali bola shaxsini har tomonlama rivojlantirishga erishiladi. Bolalarga g‘oyaviy-axloqiy ta’sir etishni amalga oshirishda puxta ishlab chiqilgan dastur va bolalarning yoshiga mos asarlarni tanlash yordam beradi.

Eng muhimi – “his-tuyg‘u maktabi”ni o‘tash bo‘lib, u musiqaning o‘ziga xos xususiyati, ya’ni tinglovchida emotsional his-tuyg‘u uyg‘otishi tufayligina shakllanadi. Shuningdek, musiqa mashg‘ulotlarida o‘quv-bilish va aqliy faoliyat ham rivojlanadi.

Bolalar musiqani diqqat bilan tinglab, juda ko‘p narsalar haqida bilib oladilar. Biroq, ular uning umumiy jihatlari, yorqin obrazlarini idrok etadilar, xolos. Shu bilan birga bola oldiga ifodaviy vositalarni tinglash, ularni farqlash, taqqoslash, ajratib ko‘rsatish vazifalari qo‘yilsa, emotsional munosabat o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi. Bunday aqliy xatti-harakatlar bolaning hissiy dunyosi, his-tuyg‘ulari boyib borishi va kengayishi, ularni anglab yetishga olib keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarga tushunarli

boʻlgan barcha musiqiy faoliyat turlaridan unumli foydalanish, ularning ijodiy imkoniyatlarini faollashtirish orqaligina musiqiy-estetik tarbiyaning barcha vazifalariga erishish mumkin. Musiqa sanʼati, uning oʻziga xos xususiyatlari pedagog oldiga bir necha oʻziga xos vazifalar qoʻyadi:

1. Musiqa sanʼatiga mehr-muhabbat va qiziqishni tarbiyalash. Musiqaning tarbiyaviy taʼsir kuchidan keng foydalangan holdagina bolada emotsional munosabat uygʻotish va idrok etish qobiliyatini rivojlantirish mumkin.

2. Bolalarni muayyan bir tizimdagi turli xil musiqa asarlari va qoʻllanilayotgan ifoda vositalari bilan yaqindan tanishtirish orqali ularning taassurotlarini boyitish.

3. Bolalarni har xil musiqa faoliyat turlariga jalb etgan holda musiqani idrok etish va qoʻshiq kuylash, ritmik harakatlar bajarish, bolalar musiqa asboblariida chalish sohasidagi ijrochilik malakalarini shakllantirish, elementar musiqiy savodxonlikni rivojlantirish.

4. Bolalarda umumiy musiqa uquvi (sensor qobiliyat, lad tovushlarining baland-pastligini eshitish, ritmni his etish qobiliyati)ni rivojlantirish, ovoz pardalari va ifodali harakatlarni shakllantirish. Agar bu yoshdagi bola amaliy faoliyatga faol jalb etilsa va oʻrgatilsa, uning barcha qobiliyatlari tarkib topadi va rivojlanadi.

5. Bolada musiqiy didning dastlabki koʻrinishlari rivojlanishiga taʼsir etish. Musiqadan olgan taassurotlari va u haqidagi tasavvurlari asosida unda dastlab yangrayotgan asarni tanlab, keyinchalik unga baho bergan holda munosabat bildirish yuzaga kela boshlaydi.

6. Bolalarda musiqaga ijodiy munosabatni rivojlantirish.

Eng avvalo, bunda ular uchun qulay boʻlgan faoliyat turlari, yaʼni musiqiy oʻyin va xor boʻlib kuylashda turli obrazlarni ifoda etish, tanish boʻlgan raqslarda yangi harakatlarni qoʻllash, ohanglarni improvizatsiya qilishda bolalarning ijodiy yondashuvi nazarda tutilmoqda. Bu ularning mustaqil fikrlashi, tashabbus koʻrsatishi, oʻrgangan repertuaridan kundalik hayotda foydalanishi, musiqa asbobida chalishi, kuylashi, raqsga tushishida namoyon boʻladi. Albatta, bunday ijodiy xatti-harakatlar oʻrta va katta yoshdagi guruh bolalariga xosdir. Pedagog bolani maktabgacha boʻlgan yosh davridanoq musiqa bilan muloqot qilishga oʻrgatib, oddiy (bolalar musiqa asboblariida aytilgan yoki ijro etilgan) kuylarni tinglash tajribasining ortib borishi, ovozi yoki harakatlari bilan unga javob qaytarishi, keyingi rivojlanish bosqichida faol musiqiy faoliyat yuritishiga poydevor yaratadi. Bolalarning barcha musiqiy faoliyat turlarini rivojlantirishdan koʻzlangan maqsad – musiqani sensor (hissiy) idrok etish qobiliyatini shakllantirishdir. Ularda musiqiy-sensor qobiliyatni rivojlantirish asosida tovushning toʻrtta xususiyati, yaʼni: tovushning baland-pastligi, uzun-qisqaligi, tembr va kuchini diqqat bilan tinglash, farqlash, ifoda etish yotadi. Amaliyotda didaktik xarakterga ega

boʻlgan bir qator (oʻyin shaklidagi) topshiriqlar ishlab chiqilgan boʻlib, ular musiqa tovushlarini diqqat bilan tinglash, taqqoslash va farqlash, qoʻshiqni intonatsiya bilan kuylash, ritmik harakatlar qilish, ayrim musiqa asboblarida ijro etishni talab etadi. Bunday topshiriqlardan eng oddiyalarini bolalar ilk yosh davridayoq bajara oladilar.

Bolalarda musiqiy-sensor qobiliyatlarni rivojlantirish mashqlari oʻz didaktik vazifalariga qarab quyidagi guruhlariga ajratiladi: - tovushning past-balandligini farqlashga qaratilgan topshiriqlar; - tovushning uzun-qisqaligini farqlashga qaratilgan topshiriqlar; - tovush tembrini farqlashga qaratilgan topshiriqlar; - tovush kuchini farqlashga qaratilgan topshiriqlar.

Xulosa oʻrnida shuni aytish mumkinki musiqiy madaniyat – barkamol shaxsni tarbiyalash omilidir. Maktabgacha yoshdagi bolalar musiqiy taʼlim va tarbiyasining mazmunini belgilash bir qator psixologik xususiyatlarni eʼtiborga olishni taqozo etadi. Chunki, musiqiy bilim va koʻnikmalarni egallash, avvalo, shaxsning ruhiy olamini va barkamolligini oshirish kafolatidir

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI:

Meyliyevna Berdiyeva Muhabbat. The quality of preschool education at the present stage. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. Year : 2021, Volume : 11, Issue : 10. 10.5958/2249-7137.2021.02402.2 <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=11&issue=10&article=351#aff001>

Meyliyevna Berdiyeva Muhabbat Tasks for preschool educators. 10.5958/2249-877X.2021.00078.3. <https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:sajmmr&volume=11&issue=10&article=023>

Berdiyeva M.M. Formation of intellectual culture of a preschooler. <https://scientific-conference.com/images/PDF/2019/55/International-scientific-review-LIV-ISBN.pdf>

Бердиева Ханифа Мейлиевна. Мактаб ўқувчиларини касб-хунарга ўргатиш йўллари. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2020/05/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9626%20%282%29%20%28web%29%20%283%29.pdf>

Бердиева Ханифа Мейлиевна. Таълим тизимини модернизациялашдаги муаммолар ва уларни бартараф этиш усуллари. <https://sciencecentrum.pl/wp-content/uploads/2020/05/POLISH%20SCIENCE%20JOURNAL%20%E2%84%9626%20%282%29%20%28web%29%20%283%29.pdf>

Бердиева Мухабат Мейлиевна. Педагогик қўллаб-қувватлаш асосида илк ёшдаги болаларни интеллектуал ривожлантириш. “Профессионал таълим тизимида ислохотлар: малака ошириш таълим турида инновацион ғоялар” мавзусидаги Халқаро илмий-амалий конференция. <https://staff.tiame.uz/storage/users/546/articles/iMJfaUDoPOYZqSxUhG7>

olj9aZ9XSLff9CSErkMxL.pdf

Usmanova Saodat Erkinovna. (2021). Formation of spiritual and moral qualities of preschoolers on the basis of public education. *Middle European Scientific Bulletin*, 11. <https://doi.org/10.47494/mesb.2021.11.421>

Усманова Саодат Эркиновна Возможности Использования Мультимедийных Компьютерных Программ В Развитии Детей Дошкольного Возраста. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46438589>

Jumayeva malika aliyevna, & buriyev jamshid jumanazarovich. (2021). The role of activity in the upbringing and development of the child . *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 1(2), 126–129. Retrieved from <https://ijpsss.iscience.uz/index.php/ijpsss/article/view/40>

Jumayeva Malika Aliyevna. (2021). Independent musical activity in preschool organizations. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 1(1), 9–10. Retrieved from <https://openaccessjournals.eu/index.php/jedic/article/view/16>

Aliyevna, J. M. (2021). The Social Activity of the Educator with the Family. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 401-403. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/338>

Lola Utasheva Shoturaevna. (2021). Social and pedagogical activities in preschool educational institutions. *JournalNX - A Multidisciplinary Peer Reviewed Journal*, 6(11), 412–415. Retrieved from <https://repo.journalnx.com/index.php/nx/article/view/193>

Shoturayevna, U. L. (2021). Development of Creative Competence of Educators in Preschool Educational Institutions. *European Journal of Life Safety and Stability* (2660-9630), 12, 395-397. Retrieved from <http://ejlss.indexedresearch.org/index.php/ejlss/article/view/336>

Radjabova G.M. The educational value of oral folk art for preschoolers // *European research № 1(75)* / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»: LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.

Berdieva M.M. Increasing the research activity of a pupil of a preschool organization // *European research № 1(75)* / Сб. ст. по мат. «European Research: Innovation in Science, Education and Technology/Европейские научные исследования: инновации в науке, образовании и технологиях»: LXXV межд. науч.-практ. конф. (Лондон. 16 марта, 2022). С.